

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۰۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۴/۱۵

حریم خصوصی و الزام به رعایت آن در رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر

۲۳

دوفصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

جعفر حیدرقلی زاده و همکاران
حریم خصوصی و الزام به رعایت آن در رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر

جعفر حیدرقلی زاده^{۱*}

غلامرضا عابدینی^۲

لیلا رئیسی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، مدیر آموزشی و پژوهشی مرکز آموزش علمی کاربردی دادگستری کل استان آذربایجان شرقی، ایران.

۲. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، رئیس مرکز آموزش علمی کاربردی دادگستری کل استان آذربایجان شرقی، ایران.

۳. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، شهرکرد، ایران.

چکیده

شناسایی حریم خصوصی به عنوان حقی از حقوق مدنی و سیاسی بشری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و از ارزشمندترین مفاهیم نظام‌های حقوقی توسعه یافته می‌باشد. حریم خصوصی بخشی از زندگی هر انسان است که هرگونه تصمیم‌گیری درباره آن و نیز اطلاع، ورود و نظارت بر آن منحصراً در اختیار اوست و مداخله دیگران در آن یا دسترسی به آن حریم یا قلمرو بدون اذن او مجاز نمی‌باشد. نوشتار پیش رو، تلاشی در جهت مطالعه و بررسی مفهوم حریم خصوصی خصوصاً، الزام به رعایت آن در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر است که با بررسی و مطالعات انجام شده در خصوص این مفهوم به نظر می‌رسد که ورود به این قلمرو ذکر شده بدون مجوز قانونی مجاز و مشروع نمی‌باشد؛ چنانکه مجاز نبودن ورود به این حریم در حقوق داخلی، منابع دینی و اسناد بین‌المللی خصوصاً آراء و رویه‌های قضایی صادر شده از سوی این دیوان تأکیده شده و جدیدترین احکام و آراء در این راستا که در انتهای بحث مورد اشاره قرار گرفته است، شاهدی بر این مدعا می‌باشد. روش تحقیق در این نوشتار مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد.

واژگان کلیدی: حریم خصوصی، حقوق ایران، اسناد بین‌المللی، حقوق بشر، دیوان اروپایی حقوق بشر.

حریم خصوصی در زمره مهم ترین حقوقی است که ارتباط تنگاتنگی با کرامت انسانی دارد و هدف آن تعالی شخصیت انسان و به عبارت دیگر، تکریم تمامیت مادی و معنوی انسان هاست. حریم خصوصی با استقلال و آزادی انسان ها و حق بر تعیین سرنوشت برای خودارتباط وثیق دارد. زیرا فضای لازم برای رشد و تکامل شخصی افراد را فراهم ساخته و از ابزار شدن انسان ها جلوگیری می کند و به انسان امکان می دهد تا اهداف و غایات خصوصی خود را تعقیب کنند و عرصه ای برای ابراز احساسات و عواطف درونی خود داشته باشند. (انصاری، ۱۳۸۳: ۱) حریم خصوصی قلمروی از زندگی هر فرد است که انتظار معقول دارد، دیگران بدون رضایت او وارد آن قلمرو نشوند و باید از دید و نظارت دیگران در امان باشد. (جعفری، ۱۳۸۸: ۲) چرا که به عنوان یکی از پایه های تحقق دموکراسی و یا به تعبیری مردم سالاری و تضمین حقوق افراد در جامعه است. (محسنی، ۱۳۸۴: ۷۱) حال سوالی که در این نوشتار می تواند قابل طرح باشد، این است که الزام به رعایت حریم خصوصی در قوانین داخلی، بین المللی و خصوصاً در رویه های قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر چگونه قابل تعمق و ارزیابی است؟ که استدلال ما این خواهد بود، الزام به رعایت حریم خصوصی در قوانین داخلی و اسناد بین المللی، خصوصاً در رویه های قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر که آن را نمی توان به عنوان یک سند الزام آور بین المللی دانست، تاکید شده است. در این نوشتار بر آنیم ابتدا مفهوم حریم خصوصی و الزام آور بودن آن را در منابع فقهی، داخلی و اسناد بین المللی بحث کنیم، سپس در مبحث پایانی با آوردن نمونه ای از پرونده ها و آرای صادره در این خصوص از سوی دیوان اروپایی حقوق بشر که استناد شده از مواد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است بر الزام آور بودن آن تاکید کنیم.

۱. مفهوم حریم خصوصی:

حریم در اصل، واژه ای عربی و از ریشه «حرم» (حاء و راء و میم) است که به معنای منع و تشدید (اسکندری، ۱۳۸۹: ۱۴۸) محدوده، باز داشته شده، گرداگرد، دور و بر، حوالی و اطراف است. (انصاری، طاهری، ۱۳۸۲: ۸۲۴) در نگاهی دیگر، حریم خصوصی پیرامون خانه و عمارتی است که تعلق دارد و مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب است. (معین، ۱۳۷۱: ۱۳۵۲) مقداری از اراضی اطراف ملک، قنات، نهر و امثال آن نیز که برای کمال انتفاع لازم باشد، هم در تعریف حریم آمده است.

در بحث خصوصی بودن نیز باید بیان کنیم کلمه خصوصی در مقابل واژه عمومی به کار می رود؛ که کلمه عموم در لغت به معنی شمول و فرا گرفتن است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۷: ۳۱۴) و حریم عمومی نیز به حوزه عمومی مربوط است و با قرارداد اجتماعی به وجود می آید و این حریم با گذر از حریم خصوصی به نحوی عمومی شده و بخش های که حریم خصوصی به مثابه قرار داد اجتماعی است. پیدایش حوزه عمومی موجب تفکیک این حوزه با حوزه خصوصی است. (هابرماس و یورگن، ۱۳۸۷: ۲۹)

در بحث اصطلاحی حریم خصوصی نیز در فرهنگ حقوقی آکسفورد حق برای خود بودن، حق زندگی خصوصی که شامل حریم خصوصی ارتباطات و مکالمات تلفنی، مکاتبات، حریم خانه، اداره و حمایت از تمامیت فیزیکی و حمایت از تعقیب های غیر موجه است. (شهباز فقهری، ۱۳۸۰: ۵۷) مفهوم حریم خصوصی و حقوق ناشی از آن به معنای امروزی توسط حقوقدانان، صاحب نظران و پژوهندگان، به صورت های متفاوتی تعریف شده است. بحث حقوقی در مورد حریم خصوصی با مقاله مشهور ساموئل وارن^۲ و لوئیس براندیس^۳ از قضات دیوان عالی آمریکا در اواخر قرن نوزدهم در مجله حقوقی هاروارد با عنوان «حق مصونیت حریم خصوصی» جهت توجیه و پذیرش یک حق حریم خصوصی در حقوق شبه جرم که بیشتر بر مبنای اخلاقی بود آغاز شد. از نظر آنان، حق حریم خصوصی به عنوان حق افراد برای تنها بودن تعریف شد و با گذشت زمان، این معنا در اسناد مختلفی مطرح شد و بعدها به عنوان حقوق اساسی و مهم بشر شناخته و مشتمل بر عناصر زیر دانسته شد:

- حق افراد برای تنها بودن در زندگی خصوصیشان
- حق بر مصون بودن از نظارت و دخالت دولتی
- حق بر این که امور شخصی و خصوصی افراد بدون اجازه ایشان عمومی نشود.
- حمایت از اشخاص و مکانهای زندگی آنها از تفتیش و ضبط
- حمایت از اطلاعات و افکار اشخاص و جلوگیری از اقرار اجباری به جرم
- محق نبودن دولت در زیر نظر داشتن اقتدار خصوصی افراد و حق پنهان نگه داشتن اطلاعات (آقا بابایی، احمدی ناطور، ۱۳۹۱: ۱۷-۱۸)

امروزه با توجه به ظهور فناوری ها و تکنولوژی های نوین، تعریف حریم خصوصی و دامنه شمول آن امر پیچیده ای است که اشکال و جلوه های مختلفی از جمله:

- ۱- حریم اطلاعاتی: این حوزه از حریم خصوصی مربوط به مراقبت از اطلاعات شخصی افراد است. ورود عصر رسانه و امکان دستیابی به اطلاعات افراد و اعلان عمومی،

بیانگر ضرورت وجود چنین حوزه ای است. در این حوزه، سخن بر سر تصویب قوانینی است که به حفاظت اطلاعات منجر شود. در این راستا، ادعا آن است که اطلاعات شخصی افراد مانند: اطلاعات پزشکی، فامیلی و آبرویی، تحت کنترل، حمایت و حفاظت قرار گیرد.

۲- حریم جسمانی^۵: این بعد از حریم خصوصی، ناظر به حفاظت از جسم و فیزیک افراد است تا مورد تجاوز، دزدی و آدم ربایی و اعمالی همچون: آزمایش های ژنتیکی، دارویی و یا عکس برداری قرار نگیرند.

۳- حریم مکانی^۶: همان حریم مسکونی است؛ اما امروزه به دلیل ابهام در مفهوم حریم مسکونی به عنوان حریم خصوصی مکانی، تحت عنوان حریم مکانی عمومی قرار می گیرد. از آنجا که تعیین دامنه حریم عمومی عملاً به عرف جامعه واگذار شده است، حالتی سیال و نسبی به خود می گیرد. با توجه به آنچه بیان شد، می توان گفت که حریم خصوصی، حق تنها بودن و حق برخوردار بودن از حوزه های خاص غیر قابل نقض می باشد. این حوزه ها همراه با سلیقه های فردی نیز تعریف می شود. این تعریف با مضامین مشابهی در تعریف شورای اروپا ۱۹۷۰ م، کمیته یانگر ۱۹۷۲ م، کنفرانس حقوقدانان نروژ در خصوص حق احترام به حریم خصوصی ۱۹۷۹ م و کمیته کالکات ۱۹۹۰ م، بیان شده است. (راعی، ۱۳۸۹: ۱۱۷-۱۱۵)

بنابراین در تعریف حریم خصوصی می توان چنین بیان کرد: «حریم خصوصی، آن بخش از زندگی هر انسان است که در آن از آزادی در برابر بازخواست و کیفر حقوقی، برخوردار می باشد و هرگونه تصمیم گیری درباره آن و نیز اطلاع، ورود و نظارت بر آن حریم منحصرأ در اختیار اوست و مداخله دیگران در آن یا دسترسی به آن بدون اذن او مجاز نبوده و ممنوع می باشد». (اسکندری، ۱۳۸۹: ۱۵۷)

۲. مفهوم حریم خصوصی در حقوق ایران و اسلام

در مورد الزام و رعایت قلمرو حریم خصوصی هم در حقوق اسلام (منابع قرآنی و فقهی) و حقوق ایران تاکید شده که در قسمت ذیل به آنها پرداخته خواهد شد.

۲-۱. در اسلام:

دین مقدس اسلام به عنوان دینی جامع و کامل که خاتم ادیان الهی است، حریم خصوصی انسانها را کاملاً مورد توجه قرار داده و برای آن اهمیتی فوق العاده قائل است. در کتاب و سنت گزاره های مختلفی وجود دارد که دلالت بر اهمیت حریم خصوصی

انسانها و مصونیت آن دارد. به طور خلاصه می توان به دستورات اسلام در این زمینه به نمونه هایی از آنها اشاره کرد. (اسکندری، ۱۳۸۹: ۱۶۰)

آیات ۱۲۷^۷ و ۲۲۸^۸ سوره نور، آیه ۳۱۱^۹ سوره حجرات و کل سوره همزه نمونه هایی از این آیات می باشند که هر کدام بعد خاصی از حریم خصوصی را نشان می دهند. مثلاً آیه ۴۵۸^{۱۰} سوره احزاب، حریم خصوصی شامل حوزه های مکانی، آبرویی، مالی و جانی فرد را بیان می کند که کاملاً جنبه شخصی دارد و نباید مورد دستبرد دیگران قرار گیرد و از آنجا که این قلمرو به عنوان یک حق محسوب می شود، نمی توانند با دلایل احتمالی به آن وارد شد و یا به افشای آن پرداخت. همچنین در قرآن کریم در آیات دیگر از جمله آیات ۱۱ تا ۱۷ سوره نور به این حقیقت که مربوط به حریم آبروی افراد است، می پردازد. در نهایت آیات شریفه فوق به طور شفاف بیانگر عدم تخطی به قلمرو حریم خصوصی از دیدگاه آیات الهی می باشد (راعی، ۱۳۸۹: ۱۲۰-۱۱۸).

۲-۲. در حقوق ایران:

حریم خصوصی قلمرویی از زندگی هر شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چاقوب قانون انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته و یا به آن وارد نشوند یا بر آن نظارت نکنند و یا آن قلمرو را مورد تعرض قرار ندهند (کوشکی، ۱۳۸۶: ۱۳۷) در قانون اساسی نیز از جمله: در اصول ۲۲^{۱۱}، ۲۳^{۱۲}، ۳۲۵^{۱۳}، ۴۳۹^{۱۴} و در قانون مجازات اسلامی از جمله مواد ۵۸۰^{۱۵} و ۵۸۲^{۱۶} اگرچه به صراحت از حریم خصوصی نام نبرده شده، اما احکامی که در آن پیش بینی شده که به حمایت از حریم خصوصی اشخاص ارتباط دارد. همچنان که ملاحظه می کنید خلأ قانونی در حمایت از حریم خصوصی به خصوص حریم خصوصی اطلاعاتی وجود دارد و همین خلأ قانونی باعث شد تا قانونگذار در بند «ه» ماده ۱۳۰ برنامه چهارم توسعه، قوه قضائیه را موظف به تهیه لایحه حفظ و ارتقای حقوق شهروندی و حمایت از حریم خصوصی افراد در راستای اجرای اصل ۲۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نماید. متأسفانه تاکنون قوه قضائیه هیچ اقدامی نسبت به اجرای بند «ه» ماده ۱۳۰ قانون برنامه چهارم توسعه انجام نداده است. عدم انجام این امر، موجب شد تا دولت در سال ۱۳۸۴ لایحه حمایت از حریم خصوصی را به مجلس تقدیم کند، اما پس از مدتی این لایحه مسترد شد. این امر موجب شد تا نظر به اهمیت موضوع حمایت از حریم خصوصی، عده ای از نمایندگان مجلس، لایحه حمایت از حریم خصوصی را عیناً در قالب طرح، مطرح نمایند. فصل ۵ این طرح در خصوص حریم خصوصی اطلاعاتی است و در فصل

۷ مسئولیت های مدنی و کیفری نقض حریم خصوصی آمده است. حمایت از حریم خصوصی اطلاعات، خصوصاً در دستگاهها و مؤسسات دولتی از جمله مصادیقی است که حکم مشخص برای حمایت از آنها در قوانین فعلی وجود ندارد (جعفری، ۱۳۸۸: ۸-۷).

۳. استثناء های حریم خصوصی

یکی از مهم ترین مباحث حریم خصوصی، قلمرو استثناء های آن است. حق حریم خصوصی نیز در نظام حق ها در زمره حقوق مشروط به شمار می آید، نه حقوق مطلق. از این رو، یک پرسش اساسی مطرح می شود که استثناء های این حق چیست و در چه صورتی از نظر حقوقی «مشروع» و پذیرفتنی اند، چون افزایش تعداد استثنائات حریم خصوصی باعث لوث شدن این موضوع می شود.

در پاسخ به این پرسش، برخی قواعد عقلی یا منطقی وجود دارد که در مستثناء کردن یک موضوع باید به آنها توجه کرد. برای مثال استثناء نباید اکثر باشد، زیرا استثنای اکثر قبیح و مردود است؛ استثنای نباید مبهم باشد، زیرا استثنای مبهم باطل است؛ استثناء باید به صورت مضیق تفسیر شود و در تعیین مفاد آن باید به قدر متقین بسنده شود.

اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و کنوانسیون اروپایی حقوق و آزادی های بشر، ضابطه ای سه گانه را برای احراز مشروعیت و محدودیت های قابل تحمیل بر حق حریم خصوصی پیش بینی کرده اند: الف. هر نوع محدودیت باید تنها به حکم قانون برقرار شود؛ ب. ایجاد هر نوع محدودیت باید به موجب یکی از اهداف مشروعی باشد که صریحاً در قانون احصاء شده است. ج. آنکه اثبات شود وضع آن محدودیت ضرورت دارد. مطالعه قوانین و مقررات سایر کشورها نشان می دهد که مهم ترین استثنای حق حریم خصوصی عبارت اند از: دفاع از امنیت ملی کشور، دفاع از جان و سلامتی و مال انسان ها، جلوگیری از اشاعه فحشا، کشف و افشای جرایم واجد حیثیت عمومی، کشف و افشای آلودگیهای زیست محیطی، کشف و افشای سایر مسائل واجد نفع عمومی و تروریسم می باشد. (انصاری، ۱۳۸۸: ۲۱۸)

۴. موارد الزام به حریم خصوصی در حقوق و اسناد بین المللی

ماهیت حریم خصوصی و مبنای آن در زمره کانونی ترین موضوعات حقوق بشری قرار دارد. امروزه حریم خصوصی به عنوان یک اصل بنیادین و اخلاقی، از اهمیت و جایگاه

محدوده که شامل همه جوانب مربوط به امور خانوادگی، مسکونی، حیثیتی و مکاتبات شخصی است، نباید به طور عمد یا غیر قانونی آسیب ببیند.

کنوانسیون آمریکای حقوق بشر ۱۹۶۹: ۲۱

در این کنوانسیون در ماده ۱۳، بند ۲ قسمت الف، احترام به حقوق و حیثیت دیگران و در بند ب: حمایت از امنیت ملی و نظم عمومی یا اخلاق و بهداشت عمومی تاکید شده است.

اعلامیه اسلامی حقوق بشر در بیانیه قاهره ۱۹۹۰: ۲۲

ماده ۱۸- بند ج بیان می دارد: مسکن در هر حالی حرمت دارد و نباید بدون اجازه ساکنان آن یا به صورت نامشروع وارد آن شد و نباید آن را خراب یا مصادره کرد یا ساکنان آن را آواره کرد.

اتحادیه بین المللی ارتباطات از راه دور ۱۹۹۷: ۲۳

ماده ۱۳ اساسنامه: اعضاء اتحادیه موافقت می کنند تا همه تدابیر ممکن و منطبق با سیستم ارتباطات از راه دور را جهت تضمین محرمانه بودن مکالمات بین المللی اتخاذ کند.

۵. موارد الزام به حریم خصوصی در رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر:

۵-۱. حق حفاظت از تصویر افراد

تصویر فرد به منزله یکی از ویژگی های اساسی و اصلی شخصیت آن فرد است که این ویژگی های منحصر به فرد، آن شخص را از دیگر افراد و همنوعان خود متمایز می کند. در نتیجه یکی از ضرورت های اجرای توسعه حریم خصوصی، حق حمایت از تصویر شخصی، فردی یا خصوصی است، به طور کلی این حق فرد به عنوان پیش فرضی است که استفاده از این تصویر را کنترل، امتناع و جلوگیری می کند.

الف- پرونده فون هانوفر بر علیه آلمان فوریه ۲۰۱۲:

در سال ۲۰۱۲ خانم کارولین فون هانوفر و همسرش پرنس ارنست اوت فون هانوفر در مورد نشریه ای که عکس های آنها را بدون اجازه و مجوز آنان در زمان تعطیلات تابستانی گرفته و چاپ کرده بود به دادگاه آلمان شکایت کردند. دادگاه آلمان برگزار و ضمن تاکید حق احترام به زندگی خصوصی افراد، دعاوی آنها را رد و در رای خود بیان

کرد که عکس‌ها و تصاویر در پرتو مقالات چاپ شده است. مجدداً خانم فون هافر و همسرش در ۷ فوریه ۲۰۱۲ دعوی را بر علیه دولت آلمان در دیوان اروپایی حقوق بشر مطرح کردند که دادگاه اروپایی حقوق بشر برگزار و نشر تصاویر خواهان‌ها را در مجله بدون رضایت آنها مغایر با بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در مورد حق احترام به حقوق خصوصی و خانوادگی دانست. (۲۰۱۲, von Hannover v. Germany)

ب- پرونده چاسل بر علیه اتریش فوریه ۲۰۰۲:

در فوریه ۲۰۰۲ آقای چاسل دعوایی را بر علیه دولت اتریش در مورد قضیه استفاده از تصویر خود بر روی برچسپ‌های که نیمه هم پوشانی با چهره سیاستمدار جناح راست داشت، مطرح کرد که این امر با اظهار نارضایی یورگ هایدنر با شعار امنیت اجتماعی و آموزش و پرورش به اشتراک گذاشتن یک تصویر مشترک مواجه شد، که دادگاه اتریش برگزار و آنرا رد کرد، متعاقباً آقای چاسل این دعوا را در دادگاه اروپایی حقوق بشر مطرح کرد که دادگاه اروپایی حقوق بشر نیز آن را رد و اعلام کرد که محدودیت تصویر خصوصی یک سیاستمدار نسبت به یک فرد یا یک شهروند عادی گسترده تر می باشد. (Schüssel v. Austria, ۲۰۰۲)

۵-۲. حق حفاظت از اطلاعات شخصی :

اصول کلی: ذخیره سازی صرف اطلاعات مربوط به زندگی خصوصی یک فرد بالغ دخالت در معنای بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر؛ حق احترام به زندگی خصوصی افراد است، بنابراین اطلاعات ذخیره شده مربوط به زندگی خصوصی افراد توسط مقامات دولتی و متعاقباً استفاده از آن اطلاعات مغایر با بند های این ماده می باشد.

الف- پرونده آلمان بر علیه دولت سوئیس ۲۰۰۰:

این پرونده در مورد یک تماس تلفنی از سفارت روسیه به شخص آقای آمان بوده است که از جانب سرویس های اطلاعاتی و به درخواست آنها توسط دادستانی فایل تلفنی آقای آمان جلب و ضبط شده بود که در این خصوص دادگاه اروپایی حقوق بشر برگزار و آن را نقض بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانست؛ چرا که ایجاد و ذخیره سازی فایل صورت گرفته مطابق با مواد فوق الذکر نبوده است. همچنین برای مثال می توانید نگاه کنید به پرونده و دعوی آقای پک بر علیه انگلستان در ژانویه ۲۰۰۳ که علی الحساب فلیمبرداری و فیلم کوتاه در خیابانها توسط تلویزیون ها و دوربین های مدار بسته (cctv) و همچنین نصب آنها توسط شهرداری های محلی و افشای آنها در

رسانه های جمعی بدون مجوز و رضایت اشخاص بر خلاف ماده ۸ کنوانسیون اروپایی می باشد. با این حال، دیوان اروپایی حقوق بشر تصریح کرد که ممکن است در مواردی کشور های متعاقد، به نام مبارزه با تروریسم و جاسوسی و اعمال منافعی با امنیت ملی به این اقدامات؛ بررسی اطلاعات خصوصی و حفاظت شده شخصی دسترسی پیدا کنند. (Amann v. Switzerland, 2000)

ب- پرونده لندر بر علیه سوئد ۱۹۹۸:

در این پرونده دولت سوئد به دلیل حفظ امنیت ملی خود، آقای لندر را از کار اخراج کرده بود و به او اجازه داده نمی شد تا به اطلاعات مربوط به زندگی خصوصی و شخصی خود که موجب برکناری وی شده بود و در دفاتر پلیس مخفی نگهداری می شد، دسترسی پیدا کند. دادگاه اروپایی حقوق بشر در خصوص این پرونده برگزار و در رای خود اظهار کرد که نگهداری و استفاده از اطلاعات اشخاص و امتناع از ارائه دادن این فرصت به شاکی که وجود اشتباهی را اثبات کند، با حق محترم بودن زندگی خصوصی اشخاص؛ بند ۱ و ۲ ماده ۸ تداخل دارد. البته این تداخل به دلیل ضرورت حفظ امنیت ملی کشور سوئد صورت گرفته بود. که در نهایت مشخص شد آقای لندر به دلیل عقاید و باور سیاسی خود از کار اخراج شده بود که دولت سوئد پس از عذرخواهی، توسط دیوان اروپایی حقوق بشر به پرداخت خسارت و غرامت محکوم شد. (Leander v. Swede, 1998)

۳-۵. مکان های بازداشت سری :

الف - پرونده المصری بر علیه جمهوری یوگسلاوی سابق ۲۰۱۲:

این پرونده در مورد شکایت یک شهروند آلمانی لبنانی تبار به نام آقای المصری است که در یک عملیات مخفی دستگیر و در هتل اسکوپیه به مدت ۲۳ روز مورد سوال و بدرفتاری قرار گرفته بود، سپس توسط سازمان اطلاعات مرکزی امریکا (CIA) به یک بازداشت مخفی در افغانستان انتقال و حدود ۴ ماه در آنجا مورد سوال و بدرفتاری قرار گرفته بود. در این پرونده دادگاه اروپایی حقوق بشر برگزار و به ادعای درخواستی آقای المصری رسیدگی و آن را معقول دانست و بیان کرد که این اقدام مغایر با ماده ۳ کنوانسیون (منع شکنجه و رفتار غیر انسانی و تحقیر آمیز) و ماده ۵ کنوانسیون (نقض حق آزادی و امنیت) و بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون (حق احترام به زندگی خصوص افراد) دانست، همچنین لازم به توضیح می باشد که در پرونده های ذیل دیوان اروپایی حقوق بشر در حال رسیدگی بوده و صدور به انشای رای قطعی ننموده است. (Masri v. Yugoslav, 2012)

ب - پرونده نصر غالی بر علیه ایتالیا در سال ۲۰۱۱:

آقای نصر غالی در مورد وضعیت پناهنگی سیاسی خود در ایتالیا مدعی شده بود که وی از کشور ایتالیا توسط ماموران ربوده و به کشور مصر منتقل شده است، همچنین وی مدعی بود که وی پس از ربوده شدن حدود چند ماهی به طور مخفیانه در شرایط غیر انسانی بازداشت شده بود. در این پرونده دادگاه اروپایی حقوق بشر برگزار و این اعمال را مغایر با مواد ۳ کنوانسیون (منع رفتارهای غیر انسانی و تحقیر آمیز) و ماده کنوانسیون ۵ (نقض آزادی و امنیت شخص) و ماده ۶ کنوانسیون (حق محاکمه عادلانه) و بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون (حق احترام شخصی و خانوادگی و زندگی) و ماده ۱۳ کنوانسیون حق رجوع موثر به محاکم دانسته که دادگاه اروپایی حقوق بشر در حال بررسی و رسیدگی به این پرونده می باشد. (Ghali v. Italy, 2011)

ج - پرونده النشاری و حسین ابوزبیده بر علیه لهستان ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳:

این پرونده در مورد دو مرد مظنون به اقدامات تروریستی است که توسط سازمان اطلاعات مرکزی امریکا (CIA) دستگیر و در سایت ها و بازداشتگاه های سری مورد بازجویی غیر قانونی قرار گرفته بودند و بعد از آن به بازداشتگاهی در پایگاه دریایی کوبا در خلیج گوانتانامو انتقال داده شده بودند.

آقای النشاری و حسین ابوزبیده در شکایت خود از دادگاه به سه موضوع اصلی از جمله: شکنجه، بد رفتاری و عدم ملاقات و انتقال آنها از لهستان به ایالات متحده امریکا اشاره کرده بودند. آنها در ادامه عنوان کردند، بازداشت مخفی آنها بدون اطلاع خانواده آنها در خاک لهستان به مدت ۶ الی ۹ ماه و انتقال آنها از خاک لهستان با وجود خطر واقعی بد رفتاری و بازداشت در سلولهای انفرادی به طور عمد و آگاهانه صورت گرفته است. آنها در ادامه شکایت، بیان کردند که دولت لهستان به انجام بررسی موثر و کارآمد به شرایط پیرامون بد رفتاری و بازداشت در قلمرو لهستان توجه نکرده که این عمل مغایر با ماده ۳ کنوانسیون (منع رفتارهای غیر انسانی و تحقیر آمیز) و ماده ۵ کنوانسیون (نقض آزادی و امنیت شخص) و ماده ۶ کنوانسیون (حق محاکمه عادلانه) و ماده کنوانسیون ۸ (حق احترام شخصی و خانوادگی و زندگی) و بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون (حق احترام شخصی و خانوادگی و زندگی) و کنوانسیون بین المللی و پروتکل شماره ۶ کنوانسیون لغو مجازات اعدام) با توجه به انتقال از کشور لهستان دانسته اند که دادگاه اروپایی حقوق بشر در حال بررسی و رسیدگی به این پرونده می باشد (Nashiri .vand Abu

۴-۵. حقوق مربوط به والدین :

این موارد مربوط به حقوق والدین و موضوعات عمده در ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر عنوان می شود: ۱. زندگی خصوصی و خانوادگی هر شخص قابل احترام است، حتی خانه و مکاتباتش، ۲. مطابق با قانون، در یک جامعه دموکراتیک زندگی خصوصی و خانوادگی هر کس قابل احترام توسط اعمال دولتی است، مگر در مواردی که مغایر با منافع ملی، ایمنی عمومی یا رفاه اقتصادی کشور، پیشگیری از اختلال و یا جرم و جنایت (تروریسم)، برای حمایت از سلامت یا اخلاق یا برای حمایت از حقوق و آزادی های دیگران مربوط باشد.

تعیین اینکه دخالت مقامات در زندگی خصوصی و خانوادگی بین منافع مختلف در یک جامعه دموکراتیک لازم بوده و توازن عادلانه داشته باشد، بنابراین دادگاه اروپایی حقوق بشر بررسی می کند که آیا دخالت مطابق با توازن بوده و متناسب با اهداف مورد نظر بوده است یا نه؟

الف- پرونده فرتی بر علیه فرانسه ۲۰۰۲:

در پرونده آقای فرتی در برابر فرانسه، ادعای آقای فرتی مبنی بر رد تصمیم برای مطالبه قبول مجوز برای رسیدن به سن رشد اختیاری می باشد که این عمل را مربوط به زندگی خانوادگی و حریم خصوصی خود عنوان کرده؛ چرا که براساس ادعای وی رای صادره شده در مورد وی غیرعادلانه و تضييع در مورد گرایش جنسی و تبعیض جنسی او در مورد رسیدن به سن رشد اختیاری می باشد. آقای فرتی پیش از این در این مورد به خصوص به دادگاه فرانسه شکایت کرده بود، ولی به جلسه دادرسی دعوت و فراخوانده نشده بود. دادگاه اروپایی حقوق بشر در مورد این پرونده برگزار و قضات دادگاه اظهار کردند که رای صادره توسط دادگاه فرانسه مغایر با ماده ۱۴ کنوانسیون (ممنوعیت تبعیض) در ارتباط با بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون (حق احترام به زندگی خصوصی) دانست. و عنوان کرد که بر اساس قانون، مرجع صلاحیتدار به صورت قانونی و منطقی حق رسیدگی عادلانه و قبول صلاحیت در رابطه با ادعای آقای فرتی در مورد رسیدن به سن رشد اختیاری را داشته است و عدم پیگیری و رسیدگی عادلانه به این پرونده را نقض ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در مورد حق برخورداری از یک محاکمه منصفانه دانست. Fretté v. France, 2002).

ب- پرونده R.M.S بر علیه اسپانیا ۲۰۱۳:

پرونده R.M.S بر علیه اسپانیا در مورد قرار گرفتن یک کودک با خانواده رضاعی با توجه به وضعیت مالی مادر است، متقاضی مادر به دلیل محروم شدن همیشگی از ملاقات با فرزندش و جدا شدن از او بدون هیچ دلیل موجه و قانونی به دادگاه اروپایی حقوق بشر شکایت کرد.

دادگاه اروپایی حقوق بشر در این مورد برگزار شد و قضات دادگاه بعد از بررسی این پرونده آن را بدون در نظر گرفتن وضعیت مالی مادر که متقابلاً احتمال تغییرات در وضعیت مالی او وجود داشت. مغایر با بند ۱ و ۲ ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در مورد حق احترام به زندگی خصوصی و حقوق خانوادگی دانست و عنوان کرد که دست اندرکاران یا مقامات مسئول در این امر تلاش کافی و وافی را برای تضمین حقوق متقاضی مادر در زندگی با فرزندش را رعایت نکرده و این امر موجب نقض حقوق خانوادگی و حریم خصوصی با فرزندش شده است (R.M.S. v. Spain, 2013).

ج - پرونده گاسکین بر علیه بریتانیا ۱۹۸۹:

آقای گاسکین در دوران کودکی تحت مراقبت ماموران دولتی در کشور بریتانیا قرار گرفته بود. او تقاضا داشت تا به اسناد و مدارک مربوط به زندگی گذشته (دوران کودکی) خود که در اختیار دولت بریتانیا بود، دسترسی داشته باشد. آقای گاسکین جهت احقاق حق خود به دادگاه بریتانیا جهت رسیدگی موضوع شکایت کرد، اما دادگاه بریتانیا با درخواست او مبنی بر دسترسی او بر اسناد و مدارک دوران کودکی مخالفت کرد. آقای گاسکین مجدداً به دیوان اروپایی حقوق بشر شکایت خود را ارائه کرد. دادگاه در این مورد برگزار شد و قضات دادگاه بعد از بررسی این پرونده اظهار کردند که خواهان این حق را دارد که برای اطلاع از دوران کودکی و مراحل رشد ابتدایی خود به مدارک ضروری و مهم خود دسترسی داشته باشد. البته باید در این دسترسی به اطلاعات و مدارک خصوصی منافع اشخاص ثالث که در این اطلاعات مشارکت و نفع دارند، محرمانه بماند. نکته مهم در این رای تکلیفی اجباری بود که برعهده دولت گذشته شد و بر اساس آن دولت باید یک نهاد رسمی مستقل ایجاد کند که به موجب آن در صورتی که شخص ثالث سهم در اطلاعات در دسترس نبود یا از ابزار رضایت مندی خودداری کرد این نهاد مستقل تصمیم بگیرد که آیا اجازه دسترسی به اطلاعات را دارد یا نه؟ از آنجایی که دولت تا آن زمان چنین کاری انجام نداده بود، حقوق شاکی که دسترسی به اطلاعات و اسناد مدارک خصوصی بود، نقض شد (Gaskin v. the united kingdom, 1989).

نتیجه گیری

حریم خصوصی آن بخش از زندگی و حیات شخصی و خانوادگی هر انسان است که در آن از آزادی در برابر بازخواست و کیفر حقوقی، برخوردار می باشد. بنابراین هرگونه تصمیم گیری درباره آن و نیز اطلاع، ورود و نظارت بر آن منحصراً در اختیار اوست و مداخله دیگران در آن یا دسترسی به آن بدون مجوز و اذن او که به عنوان حقی از حقوق مدنی و سیاسی او از اهمیت ویژه ای برخوردار است، مجاز نمی باشد. بنابراین این حریم، همواره مورد اهتمام مکاتب الهی، پیامبران الهی، خصوصاً دین مبین اسلام بوده و در آیاتی از قرآن کریم از جمله: آیه ۲۷ و ۲۸ سوره نور، آیه ۱۱ سوره حجرات، آیه ۵۸ سوره احزاب، کل سوره همزه و آیه ۱۱ تا ۱۷ سوره نور بر لزوم احترام به این حریم تأکید فراوان شده و تجسس در آن ممنوع و حرام ذکر شده است. در حقوق ایران نیز در مواد ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۳۹، ۵۸۰ و ۸۵۲ قانون اساسی و مواد ۱ و ۲ ماده ۸ و ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اروپایی تجاوز به این حریم ممنوع و مطلقاً غیر مجاز دانسته شده است، مگر در مواردی که مغایر با منافع ملی، ایمنی عمومی یا رفاه اقتصادی کشور، پیشگیری از اختلال و یا جرم و جنایت (تروریسم)، برای حمایت از سلامت یا اخلاق یا برای حمایت از حقوق و آزادی های دیگران مربوط باشد. بنابراین در پرونده ها و آراء صادره شده از سوی دادگاه اروپایی حقوق بشر که هرچند نمی توان به عنوان یک سند الزام آور بین المللی عنوان کرد بر مجاز نبودن ورود اشخاص به این حریم و احترام به آن تأکیده شده و جدیدترین احکام دادگاه اروپایی حقوق بشر در این راستا که در انتهای بحث مورد اشاره قرار گرفته است، شاهدی بر این مدعا می باشد.

و تلکس، سانسور و عدم مخابره و نرساندن آنها، اسراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است، مگر به حکم قانون.

۱۴. هیچ کس را نمی توان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه اش ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت، مگر در مواردی که قانون مقرر می دارد. در این مورد نک به: منصور، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نشر دوران، ۸۳.

۱۵. هریک از مستخدمین و مامورین قضائی یا غیر قضائی یا کسی که خدمت دولتی به او ارجاع شده باشد، بدون ترتیب قانونی به منزل کسی بدون اجازه و رضای صاحب منزل داخل شود به حبس از یک ماه تا یک سال محکوم خواهد شد، مگر این که ثابت نماید به امر یکی از روسای خود که صلاحیت حکم را داشته است مکره به اطاعت آمر او بوده اقدام کرده است که در این صورت مجازات مزبور در حق امر اجرا خواهد شد. و اگر مرتکب یا سبب وقوع جرم دیگری نیز باشد مجازات آن را نیز خواهد دید و چنانچه این عمل در شب واقع شود مرتکب یا آمر به حدکثر مجازات مقرر محکوم خواهد شد.

۱۶. هریک از مستخدمین و مامورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشاء نماید به حبس از ۱ سال تا ۳ سال و یا جزای نقدی از ۶ ماه تا ۱۸ میلیون ریال محکوم خواهد شد. در این مورد نک به: منصور، قانون مجازات اسلامی ایران، نشر دیدار، ۹۳.

17. International Covenant on Civil and Political Rights 1966.
18. Universal Declaration of Human Rights 1948.
19. European Convention On Human Rights.
20. Convention on the Rights of the Child (1989).
21. Amrean Convention On Human Rights(1969).
22. Declaration of Islamic Human Rights (1990).
23. International union telecommunications

منابع

- آقابابایی، حسین، احمدی ناطور، زهرا (۱۳۹۱)، «فناوری دروغ سنجی؛ تهدیدی بر علیه حریم خصوصی»، **پژوهش نامه حقوق کیفری**، سال سوم، ش ۲.
- انصاری، باقر (۱۳۸۳)، «حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران»، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، ش ۶۶.
- انصاری، باقر (۱۳۸۸)، «گزارش تحلیلی درباره طرح حمایت از حریم خصوصی»، **فصل نامه اطلاع رسانی حقوقی**، گروه حقوق خصوصی اداره کل پژوهش و اطلاع رسانی.
- انصاری، مسعود و طاهری، محمد علی (۱۳۸۲)، **دانش نامه حقوق خصوصی**، تهران: نشر مهراب فکر، جلد دوم.
- اسکندری، مصطفی، (۱۳۸۹)، «ماهیت و اهمیت حریم خصوصی»، **مجله حکومت اسلامی**، سال پانزدهم، شماره چهارم.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۷۷)، **ترمیمولوژی حقوق**، تهران: گنج دانش، چاپ نهم.
- جعفری، علی (۱۳۸۸)، **حریم خصوصی اطلاعات و سند راهبردی نظام جامع فناوری اطلاعات جمهوری اسلامی ایران**، کنفرانس دولت همراه مشهد مقدس آذر.
- راعی، مسعود (۱۳۸۹)، «حریم خصوصی و امر به معروف و نهی از منکر»، **مجله حکومت اسلامی**، سال پانزدهم، شماره دوم.
- شهباز قهفرخی، سجاد (۱۳۹۲)، «حریم خصوصی فیزیکی افراد در آینه فقه امامیه و حقوق ایران»، **مجله پژوهش های فقهی**، دوره ۹، شماره ۱.
- کوشکی، غلامحسین، (۱۳۸۶)، «حمایت از حریم خصوصی در مکان های خصوصی در مقررات دادرسی کیفری ایران»، **مجله حقوقی دادگستری**، ش ۵۸.

- معین، محمد (۱۳۷۱)، *فرهنگ فارسی*، تهران: نشر امبیر کبیر، جلد ۱.
- جهانگیر، منصور (۱۳۹۲)، *قانون جدید مجازات اسلامی*، تهران: نشر دیدار، چاپ صد و یازدهم.
- جهانگیر، منصور (۱۳۸۳)، *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: نشر دوران، چاپ سی و دوم.
- هابرماس، یورگن (۱۳۸۷)، *نقدی عمومی*، ترجمه حسین بشریه، تهران: نشر نی.
- Amrean Convention On Human Rights(1969).
  - Convention on the Rights of the Child (1989).
  - Declaration of Islamic Human Rights (1990)
  - European Convention On Human Rights.
  - Gaskin v.the united kingdom, Strasbourg 07 July 1989 <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57491>.
  - International union telecommunications
  - International Covenant on Civil and Political Rights (1966).
  - Parental Rights This factsheet does not bind the Court and is not exhaustive April 2014 Frette v. France 26 February 2002 <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.
  - Parental Rights This factsheet does not bind the Court and is not exhaustive April 2014 R.M.S. v. Spain (no. 28775/12) 18 June 2013 <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.
  - Protection of personal data General principles This factsheet does not bind the Court and is not exhaustive July 2013 Kopp v. Switzerland, 25.03.1998; Amann v. Switzerland, 16.02.2000). <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.
  - Protection of personal data General principles This factsheet does not bind the Court and is not exhaustive July 2013 Case Leander v. Swede <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.
  - Right to the protection of one's image General principles This factsheet does not bind the Court and is not exhaustive January 2014. von Hannover v.

Germany (application no. 59320/00) 24 June 2004- <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.

- Right to the protection of one's image General principles This factsheet does not bind the Court and is not exhaustive January 2014 Schussel v. Austria 21 February 2002 (decision on admissibility) <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.

- Secret detention sites December 2013 This Factsheet does not bind the Court and is not exhaustive El-Masri v. "The former Yugoslav Republic of Macedonia" 13 December 2012 (Grand Chamber). <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.

- Secret detention sites December 2013 This Factsheet does not bind the Court and is not exhaustive Cases pending before the Court Nasr and Ghali v. Italy (application no. 44883/09) Application communicated to the Italian Government on 22 November 2011 <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.

- Secret detention sites December 2013 This Factsheet does not bind the Court and is not exhaustive Al Nashiri v. Poland (no. 28761/11) and Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland (no. 7511/13). <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search>.

- Universal Declaration of Human Rights (1948).

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۰۲/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۴/۲۰

ریشه‌های حقوق شهروندی مذکور در قانون اساسی در شریعت اسلام

۴۳

دو فصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

ریشه‌های حقوق شهروندی مذکور در قانون اساسی در شریعت اسلام
علی اصغر فرج پور اصل مرنندی و همکار

دکتر خیرالله پروین^۱

علی اصغر فرج پور اصل مرنندی^{۲*}

۱. دانشیار و عضو هیأت علمی دانشگاه تهران، تهران، تهران، ایران.

۲. کارشناسی ارشد معارف اسلامی و حقوق عمومی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، تهران، ایران.

چکیده

حقوق‌های بشری، حق‌های بنیادینی هستند که برای همگان محفوظ است. این حقوق مقوم ذات انسانی‌اند و غیرقابل سلب می‌باشند. اما حقوق شهروندی متفاوت از حقوق بشر، ناظر به حقوقی هستند که افراد جامعه، بخاطر وفاداری به سعادت جمعی شهروندان که در قالب حمایت از حاکمیتی مشروع می‌باشد، از آن‌ها بهره می‌برند و مبتنی بر تضییق و توسعه حق‌های بشری می‌باشند. طبق این تعریف پذیرفته شده، هر نظام حقوقی با توجه به شرایط اعتقادی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، دینی، اقلیمی و محیطی و سایر عوامل، حق‌های شهروندی را احصا کرده و قواعد نظام حقوق شهروندی مخصوص به خود را خواهد داشت. نظام‌های حقوق شهروندی را می‌توان با دو دسته؛ ابزارات و شاخص‌های ملی و بین‌المللی مورد سنجش و ارزیابی قرار داد. مسئله اصلی این است که آیا حقوق شهروندی با این دو دسته سازگاری دارد و یا خیر. ابزارات ملی شامل منابع حقوق اساسی و شاخص بین‌المللی، همانا نظام بین الملل حقوق بشر می‌باشد. نظام حقوق شهروندی ایرانی نیز از این امر مستثنا نیست. فلذا در این پژوهش با اتخاذ روش توصیفی و تحلیلی سعی بر آن شده‌است که سازگاری و مشروعیت حقوق شهروندی مبتنی بر آزادی‌های حقوق نسل اول با بایسته‌های مردم سالاری دینی ایران و مهمترین منابع اختصاصی حقوق اساسی ایران که همانا قرآن و روایات می‌باشد، سنجیده شود تا مشخص گردد که حق‌های شهروندی ایرانی همچون دیگر نظام‌های داخلی در یک نسبیّت فرهنگی هم‌سو با ارزش‌های اسلامی خود می‌باشد تا نشان دهد در بخش تفاوت‌های شهروندی، هیچ دیده‌بان حقوق بشری و ناظر بین‌الملل نمی‌تواند معترض این نسبیّت باشد.

واژگان کلیدی: شریعت اسلامی، حقوق بشر، حقوق شهروندی، قانون اساسی.

Email: farajpour87@gmail.com

* ایمیل نویسنده: